

Wstęp

Polska wieś od lat czekała na wypracowanie programu rozwoju i restrukturyzacji. Jak do tej pory, rząd Polski nie ma wypracowanej długookresowej perspektywicznej wizji przemian na obszarach wiejskich. Dokumentem, który odgrywa zastępczą rolę jest *Krajowy Plan Strategiczny Rozwoju Obszarów Wiejskich*. Obejmuje on jednak tylko 7 lat, tj. okres 2007-2013. Towarzyszy mu program realizacyjny, tzw. *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich PROW 2007-2013*, który określa zasady i kryteria wsparcia projektów wskazanych w priorytetach zawartych w dokumencie strategicznym.

Jak dotąd, przekształcenia obszarów wiejskich podlegają nadal żywiołowym wpływom gospodarki rynkowej oraz wielu ubocznym skutkom regulacji i wprowadzania programów pomocowych ze środków krajowych i UE, determinowanych krótkookresową perspektywą rozwoju. Brak jest także, wypracowanej i społecznie akceptowanej, wizji przekształceń wiejskiej sieci osadniczej, która uwzględniałaby polaryzacyjne procesy współczesnej metropolizacji przestrzeni, postępującej urbanizacji, w tym tzw. procesy dezurbanizacji, suburbanizacji i niekontrolowanego rozlewnia się miast (*urban sprawl*), czy też – specyficzne dla warunków polskich – procesy semiurbanizacji.

Procesy urbanizacji polskiej wsi – w zależności od położenia – podlegają niezwykle zróżnicowanym, często bardzo silnym i niekontrolowanym procesom urbanizacji. Tymczasem *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich* pomija przestrzenne zróżnicowanie ich przebiegu. Na przykład w obszarach silnej presji rozwojowej następują dynamiczne przekształcenia własnościowe (często statystycznie nieuchwytnie, gdyż publiczna statystyka nie uwzględnia silnie rozwiniętego systemu dzierżawy gruntów). Następuje restrukturyzacja i koncentracja własności, a jednocześnie fragmentacja i rozdrobnienie terenów wiejskich. Obserwujemy rozłączanie funkcji rolniczej od funkcji mieszkaniowej i narastanie wahałowych migracji w poszukiwaniu pracy. Zwiększają się dysproporcje regionalne i lokalne w rozwoju społeczno-gospodarczym. Statystyka nie uwzględnia nowych procesów urbanizacji. Nadal posługuje się podziałem na gminy wiejskie i miejskie podtrzymując wątpliwy pogląd o niedokończonej urbanizacji polskiej gospodarki i urbanizacji przestrzeni. Polska wieś ma inną specyfikę niż w krajach, które przeszły proces industrializacji i wysokiego utowarowienia produkcji rolniczej. Obszary wiejskie nadal zamieszkuje wysoki odsetek ludności, a możliwości, jakie wynikają z tej specyfiki dla gospodarki nadal nie są rozpoznane.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich tylko w niewielkim zakresie zauważa potrzebę regionalnego i przestrzennego różnicowania polityki rozwoju. W *Krajowej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich* (lipiec 2007, s. 47) napisano: „*W celu osiągnięcia efektu synergii 16 programów regionalnych, PO Infrastruktura i Środowisko,*

PO Innowacyjna Gospodarka oraz PO Rozwój Polski Wschodniej, współfinansowanych przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Fundusz Spójności oraz PO Kapitał Ludzki, współfinansowany przez Europejski Fundusz Społeczny, powinny wspierać rozwój obszarów wiejskich w zakresie, w jakim wynika to z NSRO. Wyżej wymienione programy powinny, w miarę możliwości, uwzględniać kierunki wsparcia, istotne również dla rozwoju obszarów wiejskich, ujęte w następujących kategoriach:

- 1. Rozwój i poprawa lokalnej infrastruktury.*
- 2. Rozwój przedsiębiorczości i zwiększanie atrakcyjności inwestycyjnej obszarów wiejskich.*
- 3. Inwestowanie w kapitał ludzki i wyrównywanie szans edukacyjnych mieszkańców wsi.*
- 4. Poprawa jakości i zwiększenie dostępności usług publicznych na obszarach wiejskich.*
- 5. Rozszerzenie zasięgu oddziaływania największych centrów rozwoju gospodarczego na obszary wiejskie poprzez zwiększenie ich dostępności dla mieszkańców obszarów wiejskich.*
- 6. Wykluczenie społeczne w dawnych Państwowych Gospodarstwach Rolnych (PGR) oraz obszary zależne od rybołówstwa”.*

W kategoriach tych można się doszukiwać wskazań do podejmowania kwestii związanej z procesami urbanizacji i semiurbanizacji obszarów wiejskich.

Zdecydowanie brakuje jednak badań prospektywnych, na podstawie których można byłoby wskazywać, jak należy różnicować kierunki polityki rolnej, urbanistycznej i regionalnej pod kątem ich specyficznego przestrzennego przebiegu. KPZK PAN, a głównie osoby działające w *Zespole Problemowym ds. Rozwoju Obszarów Wiejskich* zagadnienia suburbanizacji i semiurbanizacji obszarów wiejskich uznały za strategiczne dla polityki i *Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2007-2013*.

Konferencja poświęcona tym problemom była nie tylko kolejną okazją do wywołania naukowej dyskusji nad przebiegiem procesów urbanizacji na obszarach wiejskich, ale także próbą wskazania kierunków dalszych badań oraz sposobów interwencji, ze strony władz publicznych, w rozwój obszarów wiejskich podlegających specyficznym procesom urbanizacji. Problematyka konferencji była powiązana, w pewnym zakresie, z procesami metropolizacji przestrzeni – relatywnie nowego zjawiska we współczesnych polskich procesach urbanizacji oraz nawiązywała do zmieniającej się roli obszarów wiejskich w strefach oddziaływania metropolii.

Opracowania zawarte w tym tomie Studiów odpowiadają logice sformułowanego tematu i kolejności, w jakiej były prezentowane na konferencji. Publikację otwiera praca A. Rosnera pt. *Zróżnicowanie przestrzenne struktur społeczno-gospodarczych i poziomu rozwoju obszarów wiejskich*, która jest próbą syntetycznego spojrzenia na zróżnicowanie społeczne wynikające z analizy zachodzących procesów urbanizacji na obszarach wiejskich. Następnie są prezentowane studia przypadków w podziale na procesy suburbanizacji i semiurbanizacji. Autorzy zajmujący się przypadkami aglome-

racji: górnośląskiej (R. Adamczyk), warszawskiej (Z. Strzelecki, A. Holcel), łódzkiej (M. Wójcik), opisują procesy suburbanizacji. Natomiast tzw. zjawiska zakwalifikowane do semiurbanizacji są omawiane na przykładzie czterech najbardziej, pod tym względem, charakterystycznych województw: podkarpackiego (E. Draus), małopolskiego (M. Borowiec), opolskiego (K. Heffner) i świętokrzyskiego (W. Kamińska). Inny charakter mają rozważania P. Łysonia. Są próbą autorskiego pokazania środków zaradczych ze strony polityki publicznej wobec zachodzących przemian na obszarach wiejskich leżących wokół wielkich miast. Zgodnie z tytułem tego komunikatu, autor postrzega szansę dla rozwoju znacznej części mieszkańców obszarów wiejskich w zdecydowanej poprawie ich dostępności transportowej do silnych ośrodków miejskich. W takim działaniu widzi możliwości zachowania dotychczasowego miejsca zamieszkania i dania szansy uzyskiwania dochodów ze źródeł pozarolniczych. Na uwagę czytelnika zasługuje refleksyjna wypowiedź Z. Ziolo. W swoim komunikacie pt. *Renesans badań nad procesami semiurbanizacji* dokonuje ogólnego podsumowania rezultatów konferencji starając się osadzić problematykę urbanizacji obszarów wiejskich nie tylko w szerszym europejskim kontekście, ale także w nawiązaniu do procesów metropolizacji przestrzeni wynikających z narastającej globalizacji gospodarki. W prezentowanym tomie zamieszczono także opracowanie J. Cebulaka, w którym autor prezentuje prefinansowanie jako instrument finansowy wspierający absorpcję środków UE w woj. podkarpackim.

Tadeusz Markowski
Zbigniew Strzelecki